

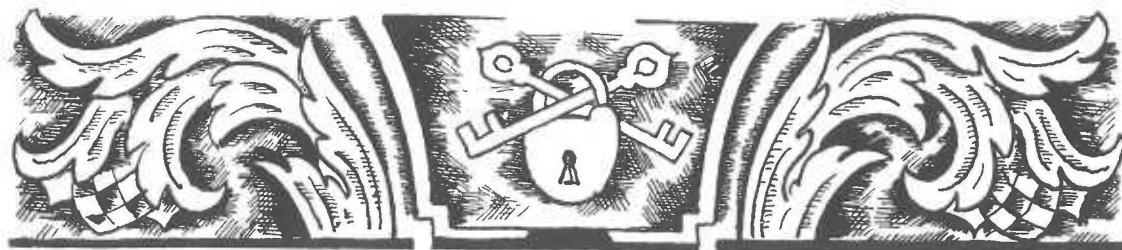
*Fabriks- och Hantverksföreningens
i Kalmar*

KRÖNIKA

*Författad och redigerad av föreningens f. ordförande,
Charkuterifabrikören Lars Månsson*

*Utgiven med anledning av föreningens 150-åriga verksamhet
under åren 1847-1997*

KALMAR FABRIKS- OCH HANTVERKSFÖRENING 150 - ÅR

När man blickar tillbaka på ett och ett halvt sekel så har det hänt en hel del inom vårt hantverk. Ser vi till näringslivet, vilket denna krönika skall minna om, har utvecklingen skett på ett nästan explosionsartat sätt. Låt mig nämna först och främst skråväsendets upphörande 1846. Det var en mycket viktig händelse som kom att påverka hantverket.

Tidigare hade man samlats yrkesvis till rådplägning och där dragit upp riktlinjer för respektive yrken och dess fortbestånd. Man var fastlås genom sina bestämmelser och vaktade noga på varandra så att man inte kom varandra för nära när det gällde s.k. yrkeskunnigheter. De här snäva gränserna kunde man inte i längden hålla emot.

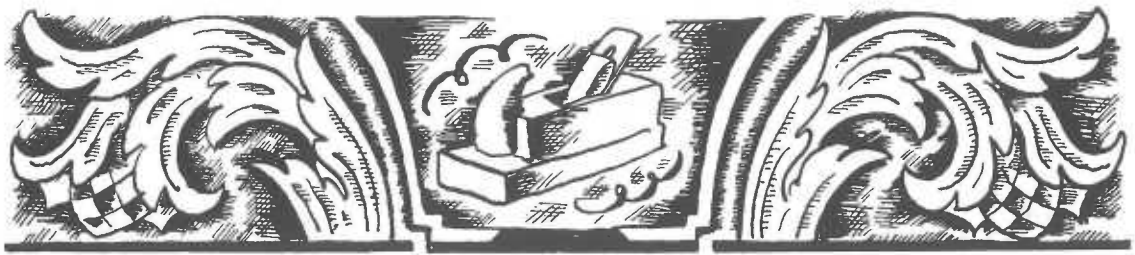
Nya vindar började blåsa från kontinenten, olika rörelser var på gång och dessa påverkade givetvis vårt land. Det var alldeles uppenbart att en ny tid hade brutit in och genom lagen den 22 december 1846 kom alltså avskaffandet av skråväsendet.

TIDEN EFTER SKRÅVÄSENDET

Kungen, det vill säga Oscar I, som hyllade de liberala idéerna och var vän av nya strömningar förordnade efter förslag från de olika hantverkerierna att inrätta hantverks- och fabriksföreningar i sjö och stapelstäderna. Vilka yrken fick då privilegier att inrätta sig i hantverksföreningar? Jo de som idkade hantverk, liksom bageri, bryggeri och slakterihantering vilka voro underkastade borgerliga utskylder och var behöriga att bilda hantverksföreningar och besörja de för dessa gemensamma angelägenheterna. Det var obetaget fabriksidkare i stad att överenskomma om bildande av fabriksföreningar.

Men för att bli mästare måste man först vara lärling och få sina bestämda år inom yrket för att utnämnas till gesäll. Då utfärdade granskningsnämnden åt föreningen gesällbrev som bevis på full kunnsighet i yrket. Sedan fordrades att gesällen gjort sina vandringsår, helst utrikes, för att förkovra sig i sina färdigheter och komma att så småningom övertaga en mästares verkstad och vinna burskap. Man var mycket noga med att reglera förhållandet mellan mästare, gesäller och lärlingar, exempelvis skulle varje lärling anställas med kontrakt. Lärlingen skulle ha fyllt 12 år för att antagas och i varje fall om han uppnått 18 års ålder och vunnit nöjaktig färdighet och kunskaper i något hantverk och erhållit betyg av sakkunnig person samt begått Herrens heliga nattvard då kunde han tilldelas gesällbrev. Därmed hade också lärlingskontraktet förfallit.

I frågan om gesällen skulle granskningen inte ”undandraga sig att lämna erforderligt bi-träde” vid lärlingens utbildning. Det var stadgat följande om gesäll. Om gesäll utan mästare uppehåller sig anorstädes eller lockar andra arbetare med sig ut till krogar och olovliga samkväm: böter från två till tio kronor efter omständigheterna samt gottgöra den skada eller förlust som genom hans förvällande uppkommit. Så långt skråväsendets upphävande och stadgande.

Som en följd av ovannämnda upphävande kallade borgmästare och råd till sammanträde i Rådhuset den 19 maj för handlande, hantverksmästare och fabriksidkare för dryftande av bildandet av handelsföreningar och fabriks och hantverksföreningar. Vid detta sammanträde enades man om att en handelsförening skulle bildas för köpmännen och att en fabriks och hantverksförening skulle bildas för hantverksmästare och fabriksidkare. En fullmäktig församling valdes med färgaren A E Lidman som sammankallande.

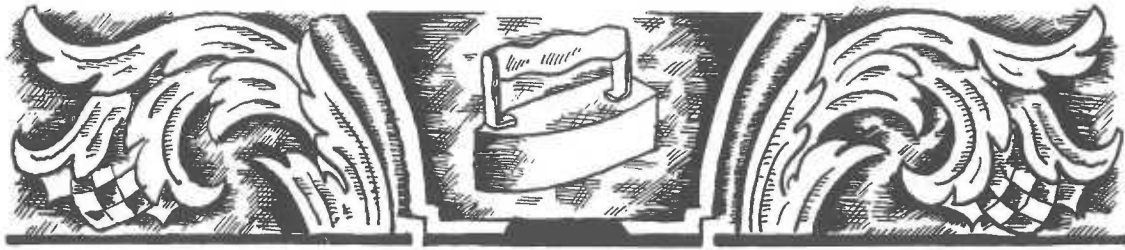
KALMAR FABRIKS- OCH HANTVERKSFÖRENING BILDAS

Onsdagen den 9 juni samlas enl. annons i Kalmar Posten hantverks och fabriksidkare i Rådhus-salen (gamla tingsrättssalen) för att konstituera sig. Man granskade och antog det av fullmäktige utarbetade förslaget till regler för Fabriks- och Hantverksföreningen i Sjö och Stapel-staden Kalmar, varefter ordf. och kassör valdes. Till ordförande valdes färgerifabrikören A.E. Lidman och till kassör garvare Sabelström. Kassören skulle verkställa inbetalningar av medlemsavgifter, mottaga lösen av en riksdaler banco för utfärdande av gesällbrev samt av nybliven mästare mottaga föreningens andel i burskapspenningen med två kronor banco. Fortfarande fanns institutionen en burskaps vinnande och den inlämnades av skomakare C. D. Myrtengren och behandlades i vederbörlig ordning den 15 juli 1847. För att ernå detta (d.v.s. burskap) krävdes mästerstycke om den sökande inte hade medfört detta från annan stad och därifrån medfört mästerbrev. När det gällde gesällbreven utfärdades detta första gången den 6 augusti 1847, av föreningens förste sekreterare f.d. kronofogde C. E. Callerström och gällde lärlingen J. P. Andersson utlärd hos segelmakare P.A. Wetterlind. I frågan om medlemsantalet räknat från 1 juli 1847 till samma dag 1848 hade hundra medlemmar erlagt årsavgift. Detta antal blev medeltalet för tillslutningen fram till 1864. Medlemmarna strömmade till från grannkommunerna Nybro, Pataholm och Mönsterås.

Det är alldeles uppenbart att skråväsendet till en början mottogs med blandade känslor och protestskrivelserna kom regeringen till handa från olika delar av landet. Så även ifrån vår stad. Denna protestskrivelse uppsattes och undertecknades av f.d. åldermannen och skräddarmästaren Y. Åström och därtill av 92 st hantverksborgare. Emellertid båtade detta förfaringssätt föga utan man fick finna sig i vad statsmakterna hade bestämt.

Den nya föreningen brottades med inbördes stridigheter det är helt klart eftersom man bytte ordförande nästan varje år. Detta förfaringssätt pågick ganska länge eller till slutet av 1850-talet. Då tycks föreningen ha stabiliserat sig och detta återspegla sig framför allt när det gäller ekonomin. Ser vi till verksamheten var denna inte så dålig. Under de tre första åren utfärdades 57 gesällbrev och 17 sammanträden med fullmäktige samt 3 allmänna sammanträden med föreningen. Kassan visade vid 1877 års revision ett underskott på 22 R. banco sen vid 1850 års revision en behållning av 14 R. banco. Medlemsantalet var vid föreningens början 103 medlemmar men hade ökat till 110 vilket får anses acceptabelt vid denna tid då man betänker att förtjänsterna inom hantverkerierna ej var de bästa.

Verksamheten inom föreningen vid denna tid inskränktes till att utfärda gesällbrev och undersökningar i anledning av från magistraten begärda yttrande om burskapsundersökningar. Vad som var intressant vid denna tid var startandet av bildningscirkel från 1848. De startades av borgmästaren Gustaf Engzell och fick ett mycket varmt mottagande. Bildningscirkeln kan sägas vara upphovet till sedermera Kalmar Föreläsninginstitut. Hantverkarna var mycket

bildningstörstiga och detta tog sig uttryck i att man engagerade lärare vid läroverket som undervisade i olika ämnen såsom botanik, historia m.fl. Går vi så över till att granska vilka fabriksinrättningar som funnes vid denna tid (1847) räknades A.E. Lidmans och A. Silferlings färgeri, Blomgrens garveri, greve Anckarsswärds sockerbruk, A.Olssons spegelfabrik G.U. Lundgrens tapetfabrik, E.P. Lundbergs änkas, Charles Engströms samt S. Möllers änkas tobaksfabrik. Som synes var tobaksfabrikerna väl representerade och hade säkerligen goda förtjänster. Vid den tiden hade man inte kommit underfund med skadeverkningarna.

Ser man till stadens industrier var Kalmar Varv det största. Här sysselsattes ej mindre än 75 personer, en anmärkningsvärd stor siffra med tanke på stadens dåtida utveckling som sjöfartsstad. Antalet sysselsatta vid fabrikerna var 127 man och deras sammanlagda tillverkningsvärde uppgick till 119.795 R.banco.

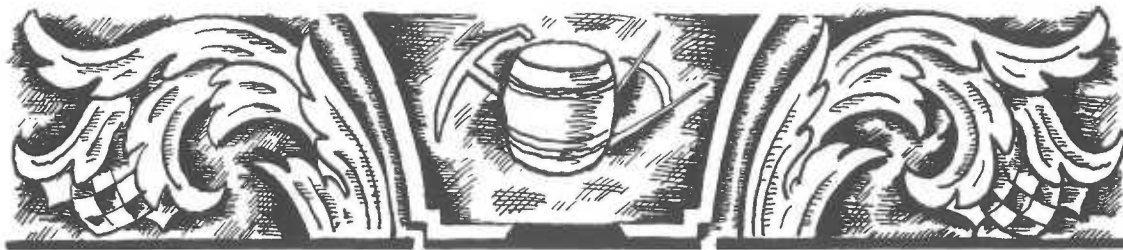
Hur utvecklades då verksamheten inom vår förening vid denna tid och efter följande fram till 1864, det år då näringsfriheten infördes. Ja det visade sig att arbetet inom föreningen var livligt. Kontinuerliga sammanträden syntes vara införda eftersom de var livligt besökta och detta bidrog till att stärka samhörigheten inom hantverket. Under tiden 1850 - 1864 utfärdades ej mindre än 790 gesällbrev, 164 sammanträden hölls och kassan vilken 1850 visade en behållning av 75 R. banco hade vid 1863 års slut vuxit till 1.704 R.banco 62 öre Medlemsantalet 105. Man intresserade sig för lärlingarnas och gesällernas utbildning genom att låta dem gå i s.k. söndagsskolor. Det undervisades bl.a. i teckning av en teckningslärare och lönen uppbars ur stadskassan 150 R.banco om året och denna skola var ställd under hantverksföreningens fullmäktiges inspektion.

Hantverksföreningen var under denna tid remissinstans genom att uttala sig i över 90 ansökningar från magistraten remitterade ansökningar, gällande flertalet burskap och mästerskap. De ärenden som gällde kom från garvare-, färgare- och kopparslagareyrkerna. Skomakeriet, skrädderiet och smedyrket hade bedrivits sedan 1700-talet på landsbygden av sockengärningsmän och dessa kom att räknas som rätta mästare under förutsättning att de blev antagna av sockenstämman. Föreningen tillstyrkte i fyrtyotvå fall bifall till ansökningar om mästerskap utan vidare då ansökningshandlingarna voro i sin ordning och mästerstycket var till belåtenhet. Självfallet kunde det hända att bland så många ansökningar att ett och annat mästerstycke inte kunde stå sig inför granskningen. Orsaken här till kunde hänföra sig till bristande ansökningshandlingar eller kunde vara beviljad frist för anskaffande av intyg. I det fall av behandlande ansökningar angives främmande religionsbeskännande ha utgjort hinder för ansökningens förordande.

Däremot följdes inte alltid föreningens direktiv av magistraten och särskilt kom detta till uttryck 1852, då en snickaregesäll mot föreningens avstyrkan i följd av underkänt mästarprov, likväl beviljades burskap. Vid samma tidpunkt nekades en skraddarelärling gesällbrev beroende på att denne tidigare varit delaktig i brott med stöld, att utslag som Kung. M:t. fastställt, trots att föreningen begärde gunst och nåd. I fråga om första fallet besvarade sig föreningen hos länstyrelsen, men denna instans fastställde magistratens beslut. Man övervägde att överklaga beslutet hos högre instans men det fick vara.

Om vi går tillbaka 100 år så funnos i Kalmar 101 hantverksmästare, fördelade på 32 yrken av vilken skomakareyrket var starkast representerat med ej mindre än 16 mästare vilka så att säga levde på befolkningens undergång, där näst kom skraddaryrket med 8 mästare.

Tillsammans sysselsatte hantverket 82 gesäller och 115 lärlingar samt av ovannämnda mäs-

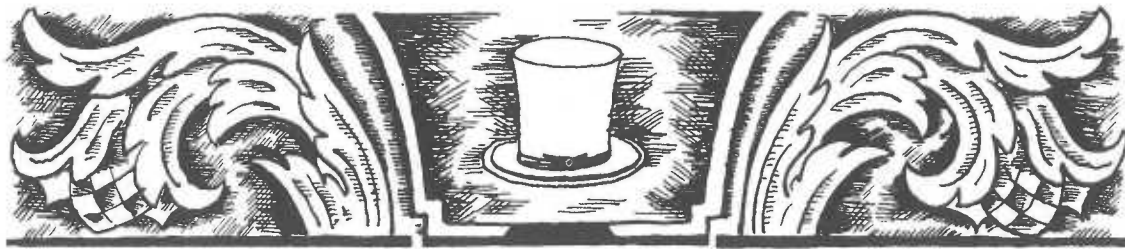

tare 298 personer. Dessa siffror visar att hantverket var den dominerande parten inom näringslivet eftersom industrin vid denna tid låg i sin linda och utgjorde endast hälften sysselsatta, det dröjde till omkring mitten av 1860-talet då industrin definitivt fick övertaget och hotade att tillintetgöra hantverket. Orsaken här till är flera, här kan nämnas fler maskiner, högre löner och billigare framställningskostnader.

TIDEN EFTER NÄRINGSFRIHETENS UPPHÄVANDE

Hantverket kom i strykclass när näringsfrihetsordningen infördes. Tidigare hade varje yrkeskategori kunnat hävda sitt kunnande och sin egenart genom sammanslutningar i hantverksföreningar. I dessa kom endast de som avlagt gesäll och mästarprov. I den lag som nu tillämpades togs kravet på fackkunskap bort. Vem som helst kunde nu så att säga fuska i vilket yrke som helst. Kontrollen över gesäll och mästarcompetens togs bort och följden blev att yrkeskickligheten sattes på undantag.

Av detta kom förstås att följden blev att ett s.k. hantverksproletariat uppstod. Rent socialt kom detta förstås att inverka på hantverkets status. Vad som kom att påverka hantverksföreningarna under 1860 och 1870-talet var också den ekonomiska frågan. Man fick ej in årsavgiften för att kunna driva föreningen och intresset avtog därför. Ja man gick så långt på vissa håll att man brände protokoll och högg upp skråkistorna till ved och det man samlat in forslade man bort. Tack och lov gjorde man inte på detta sätt i Kalmar Fabriks- och Hantverksförening. Dock visar protokoll från 1860-talet och framåt att intresset bland medlemmarna inte var särdeles stort eftersom vissa ordf. var både sekreterare och kassör. Den ordf. som slutligen blåste liv i den något slumrande föreningen var handskmakare J.R. Sjöström. På hans initiativ beslöt man att "var och en efter bästa förmåga borde arbeta så att till nytt och kraftigt liv" väcka föreningen. En kommitté blev tillsatt för att ge förslag till nytt reglemente och till vissa delar överge det gamla. Trots denna nyordning skulle det visa sig att föreningen kom att "gå i stå". Varken Sjöström eller hans efterträdare repslagaremästaren J.K. Sörensen förmådde att återupprätta Hantverksföreningen till sin forna storhetstid utan medlemsantalet när det var som sämst sjönk till 65 st. Inom parentes må nämnas att Sörensen var en framstående kommunalman och var bl.a. ledamot av Stadsfullmäktige i 44 år. Rekord! Man frågar sig mot bakgrund av dessa ovan relaterade händelser vad sysslade då föreningen med. Jo man hade haft en viss form av hjälpverksamhet som man intensifierade. Dessa medel hade man tagit som understöd till föreningsmedlemmar dels ur fattigkassan, dels ur allmänna kassan. Emellertid växte frågan om bildandet av en nödhjälpsfond och en kommitté på fem personer tillsattes för att utarbeta stadgar. Resultatet blev att man bildade Fabriks- och Hantverksföreningens understöds-kassa. Reglementet för denna antogs 1865 och gällde rätten till delaktighet uti densamma och understöds-kassan utgjorde 2.000 kronor. Föreningen hade små tillgångar men gav ändå arvode till ordförande och kassör. Tack vare en petition till Kung.M:t. om höjandet av avgifter till mästarbrev och gesällbrev. Genom ekonomisk planering utgick små gratifikationer till behövande hantverksmästare och deras änkor. Så småningom ställdes understöds-kassan under styrelsens förvaltning och kom dessa att avlasta den s.k. femmanna kommittén. Att nya vindar började blåsa inom hantverket kan konstateras när föreningens mångårige ordf. repslagaremästare J.K. Sörensen avgick 1890. Han hade på ett förtjänstfullt sätt skött föreningens angelägenheter under den svåra tid med att vara både ordförande, sekreterare och kassör. Till hans efterträdare valdes färgaremästaren J.P.Göransson.

Denne kom ursprungligen från Hörby och inflyttade till Kalmar 1883 och öppnade kemisk tvätteri och färgeriörelse vid Norra Långgatan. Han var en driftig man och föreningen började att blomstra igen. Man deltog i Konst och Industriutställningar i Lund där flera kalmarmästare visade upp sina alster. Kommunalpolitik började man att intressera sig för och uppsatte kandidater till stadsfullmäktige. Man beslöt att ingå i Sveriges Hantverksorganisation vilken bildades 1905. Man var således verkligen på alerten och detta tog sig uttryck bl.a. genom att ändra på 1870 års reglemente och anta nya stadgar vilka sedan kom att gälla ända till 1925.

Under Göranssons tid tillkom Tekniska Yrkeskolan vilken så småningom kom att heta Kalmar Stads skolor för yrkesundervisning och är i dag Lars Kaggskolan.

Göransson blev föreningens första representant i styrelsen. J.P. Göransson var mycket verksam för yrkernas förkovran och ådagarlade ett mycket stort intresse för denna sak. Han skapade föreningens byggnadsfond genom att som gåva överlämna 500 kr. som grundplåt vilket av föreningen med tacksamhet emottogs. Som sekreterare under Göranssons tid tjänstgjorde dekorationsmålaren C.O.Christiernin och fotograf Klas Herman Sandberg. Den sistnämnda fullföljde detta uppdrag i inte mindre än tjugosex år. Under Göranssons ordförandetid utfärdades 49 gesällbrev och hölls 79 sammanträden. Kassen ökade till kronor 6.938:15. Medlemsantalet var 67 st. J.P. Göransson avsåg sig ordförandeskapet efter att under 17 år fört klubban med oväld och nit. Till hans efterträdare valdes kakelungnsfabrikör A.TH. Sandbäck. Hans ordförandetid delades i två perioder var av den första bestod av 32 sammanträden, 17 gesällbrev och föreningskassan ökades till 13.281:91 kronor och medlemsantalet var konstant 67. Sandbäcks tid som ordf. präglades av god aktivitet inom föreningen. Exempelvis behandlades en ny lärlingslag och granskades av en särskild kommitté men dennes förslag avstyrktes av föreningen efter livlig diskussion eftersom allför stora fordringar voro ställda på mästaren utan att i gengäld ge det utbyte som rimligtvis kunde motsvara mästarens ökade ansvar. Man behandlade ävenledes ett förslag till ny lag om illojal konkurrens.

Sedan Sandbäck avsagt sitt ordförandeskap valdes gelbgjutare F.E. Lindstedt 1912 till denna syssla, men redan året därpå återvaldes Sandbäck till ordförande och innehade denna post till sin död 1916. Under Göranssons och Sandbäcks senare period ökades kassen till 15.139:58 kronor och föreningens medlemsantal ökade till 72 st.

År 1914 anordnade föreningen en storstilad hantverksmässa på Norrgård vilken hedrades med besök av drottning Victoria och mässan inbragte i netto 4.580:93 kronor vilken summa enligt föreningsbeslut tilldelades ålderdomshemsfonden. Denna fond har tillkommit på initiativ av ordf. skraddaremästaren J.P. Lindén. När föreningen fyllde 65 år anordnades en storslagen fest på Stadshotellet under god tillslutning från föreningsmedlemmar. Vid detta tillfälle invigdes föreningens nya fana vilken varit i bruk fram till i dessa yttersta dagar d.v.s. 1993. Sedan Sandbäck avlidit valdes skraddaremästare J.P. Lindén till ordf. och kvarstod i denna befattning fram till 1926. Under Lindéns tid gick föreningen kraftigt framåt och närmade sig den omfattning föreningen hade under tiden före 1864. Orsaken till denna kraftiga uppryckning får kanske skrivas på den omständigheten att hantverket mer och mer förstått att inrätta sig efter den nya tidens krav och åter vuxit fram till ett hantverk med mera värdig ställning, men också allmänhetens allt mer ökade förståelse för och gynnande av hantverket. Styrelsen lade ner ett målmedvetet och kraftigt arbete för yrkernas förkovring och föreningens framgång inom vår stad.